

ВИНА ЯК СУБ'ЄКТИВНА ОЗНАКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ У ВИГЛЯДІ РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

GUILT AS A SUBJECTIVE INDICATION OF THE COMPONENTS OF A CRIME IN THE FORM OF DISCLOSURE OF A STATE SECRET

Кушева О.В., співробітник

*Управління Служби безпеки України у Дніпропетровській області,
аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

У статті аналізується така обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення у вигляді розголошення державної таємниці, як вина.

Традиційно на науковому рівні виокремлюють, як мінімум, три ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення: вину, мотив та мету. Серед перелічених ознак особливе значення має вина. Саме цей елемент суб'єктивної сторони віднесений законодавцем до числа обов'язкових ознак будь-якого складу кримінального правопорушення.

Наголошується на тому, що в науці кримінального права відсутня єдина позиція щодо змісту вини у злочинах, передбачених статтею 328 КК України. Вказується, що відповідно до першого підходу розголошення державної таємниці може бути вчинено лише з умисною формою вини (вид умислу – прямий). Дана позиція базується на припущенні, що кримінальне правопорушення, передбачене статтею 328 КК України, відноситься до злочинів з формальним складом.

Встановлено, що відповідно до другого підходу розголошення державної таємниці може бути вчинено як з умисною формою вини (вид умислу прямий або непрямий), так і з необережною (у виді кримінально протиправної самовпевненості або кримінально протиправної недбалості).

На підставі аналізу наукових праць вітчизняних вчених та матеріалів судових рішень підтримано думку про те, що злочин, передбачений статтею 328 КК України, може бути вчинено як з умисною, так і з необережною формою вини. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення у виді розголошення державної таємниці характеризується виною у формі умислу може бути як прямим, так і непрямим) або необережності (необережність може виражатись у виді кримінально протиправної самовпевненості чи кримінально протиправної недбалості).

Перспективним напрямком подальших наукових пошуків вважаємо дослідження об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 328 КК України.

Ключові слова: вина, злочини, Кримінальний кодекс, кримінальна відповідальність, покарання, розголошення державної таємниці.

The article analyzes such a mandatory feature of the subjective side of the criminal offense in the form of disclosure of a state secret as guilt.

Traditionally, at the scientific level, at least three features of the subjective side of the criminal offense are distinguished: guilt, motive and purpose. Among the listed features, guilt is of particular importance. It is this element of the subjective side that the legislator has included among the mandatory features of any criminal offense.

It is emphasized that in the science of criminal law there is no single position on the content of guilt in crimes provided for by Article 328 of the Criminal Code of Ukraine. It is indicated that according to the first approach, disclosure of a state secret can be committed only with an intentional form of guilt (the type of intent is direct). This position is based on the assumption that the criminal offense provided for by Article 328 of the Criminal Code of Ukraine refers to crimes with a formal component.

It has been established that, according to the second approach, the disclosure of a state secret can be committed both with an intentional form of guilt (direct or indirect intent) and with a negligent form (in the form of criminally unlawful self-confidence or criminally unlawful negligence).

Based on the analysis of scientific works of domestic scientists and materials of court decisions, the opinion is supported that the crime provided for by Article 328 of the Criminal Code of Ukraine can be committed both with an intentional and with a negligent form of guilt. The subjective side of the composition of a criminal offense in the form of disclosure of a state secret is characterized by guilt in the form of intent (the type of intent can be both direct and indirect) or negligence (negligence can be expressed in the form of criminally unlawful self-confidence or criminally unlawful negligence).

We consider the study of the objective signs of the composition of a criminal offense, provided for in Article 328 of the Criminal Code of Ukraine, to be a promising direction for further scientific research.

Key words: guilt, crimes, Criminal Code, criminal liability, punishment, disclosure of state secrets.

Станом на сьогоднішній день діяння у виді розголошення державної таємниці – злочин, передбачений ст. 328 Кримінального кодексу (далі – КК) України [1]. Дане кримінальне правопорушення несе високий ступінь суспільної небезпеки, адже в багатьох випадках воно не тільки прямо посягає на суспільні відносини у сфері забезпечення охорони державної таємниці, але і здатне заподіяти шкоди національній безпеці держави [2, с. 110].

З початком широкомасштабної війни, яку російська федерація розв'язала проти України у лютому 2022 р., ступінь суспільної небезпеки діянь у вигляді розголошення державної таємниці суттєво збільшився, через що виникає нагальна потреба у проведенні юридичного аналізу складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 328 КК України. Для вирішення цього питання важливо дослідити таку обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони, як вина [3, с. 824].

Питанню кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці приділялася увага з боку таких вітчизняних вчених, як Ю.В. Александров, С. В. Бабанін, В. С. Березняк, М. І. Бажанов, А. А. Вознюк, О. А. Гритенко, В. К. Гришук, Л. Ф. Даренко, Г. В. Дідківська, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, Д. П. Калаянов, В.А. Клименко, І. М. Копотун, І. С. Курбатова, М. І. Панов, В. Ф. Примаченко, А. В. Савченко, В. В. Сташис, О. С. Стеблинська, В. Я. Тацій, В.В. Топчий, М. І. Хавронюк, С.О. Харитонов, В. В. Шаблістий, С. І. Шевченко, Ю. Л. Шуляк, О. С. Юнін, Н.М. Ярмиш, та ін. Водночас, дослідження суб'єктивної сторони здійснювалось, як правило, поверхнево, через що в науці кримінального права досі не вироблено єдиної позиції щодо змісту вини у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 328 КК України.

Метою цієї статті є аналіз такої обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони розголошення державної таємниці, як вина.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – внутрішня складова акту делінквентної поведінки, тому встановлення даного елемента на практиці викликає найбільші складнощі.

Традиційно на науковому рівні виокремлюють, як мінімум, три ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення: вина, мотив та мету. Серед перелічених ознак особливе значення має вина. Саме цей елемент суб'єктивної сторони віднесений законодавцем до числа обов'язкових ознак будь-якого складу кримінального правопорушення.

Як слушно зауважує В. В. Шаблюстий, встановлення вини є завершальним етапом кримінального провадження – тільки після встановлення того, хто порушив кримінально-правову заборону, можна з впевненістю зафіксувати в описовій частині повідомлення про підозру, обвинувальному акті чи обвинувальному вирокі – форму та вид вини [4, с. 183].

Таким чином, особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності виключно у випадку наявності такої ознаки суб'єктивної сторони як вина.

Зміст кримінально-правової категорії «вина» розкривається законодавцем у ст. 23 КК України, відповідно до якої, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [1].

З викладеного слідує, що вина може виражатись виключно у двох формах: умислі або необережності. Останні форми (їх сутність та види) детально розкриваються у ст.ст. 24–25 КК України. Зокрема, умисна форма вини може виражатись у виді прямого або непрямого умислу, а необережна – у формі кримінально протиправної самовпевненості або кримінально протиправної недбалості.

На науковому рівні позиції вчених щодо форми та видів вини як ознаки суб'єктивної сторони розголошення державної таємниці дещо розділились. Зокрема, цікавою виглядає думка Д.С. Усова. У своїх роботах науковець наголошує на тому, що вольовий момент умислу при розголошенні державної таємниці являє собою бажання суб'єкта вчинити дії, що пов'язані з незаконним обнародуванням відомостей, які містять державну таємницю, внаслідок чого ці відомості стали надбанням сторонніх осіб. Тобто, встановлення того факту, що особа, усвідомлюючи фактичні ознаки і суспільно небезпечний характер діяння, бажала його вчинення, є достатнім для констатації прямого умислу, що характеризує розголошення державної таємниці [5, с. 87].

Остання теза свідчить про те, що, на думку вченого, розголошення державної таємниці апіорі може бути вчинено тільки з умисною формою вини (наявність вини у формі необережності не допускається).

Окремо зауважимо, що з викладеної вище позиції слідує, що суб'єктивна сторона розголошення державної таємниці не може виражатись виною у формі умислу, вид умислу – непрямий. За переконаннями науковця, особа, розголошуючи державну таємницю, по-перше, усвідомлює суспільно небезпечний характер цього діяння. По-друге, особа передбачає його, тобто діяння, суспільно небезпечні наслідки, а саме – факт доступності інформації, що складає державну таємницю, іншим особам, які, до речі, не мають на це право. І по-третє, особа бажає настання наслідків цього діяння, а саме того, щоб інформація, яка становить державну таємницю, стала відома третім особам [5, с. 87].

Зауважимо, що така думка щодо змісту названої обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 328 КК України, не є достатньо популярною серед науковців. Втім, її зміст має певне підґрунтя. Зокрема, вона побудована відповідно до припущення про те, що склад кримінального правопорушення у виді розголошення державної таємниці від-

носиться до числа злочинів з формальним складом (при цьому така думка має значне коло прихильників серед вітчизняних науковців).

Нагадаємо, в науці кримінального права поширеною є ідея, відповідно до якої суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень з формальним складом характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий. Вдало описують аргументи на користь цієї позиції В. Куц та О. Бондаренко, які зазначають, що необхідною та достатньою умовою наявності вини у злочинах з формальним складом можна вважати усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння та бажання його вчинити, але за умови, що усвідомлення суспільної небезпечності діяння розуміється як результат усвідомлення його наслідків, а бажання вчинити злочинне діяння одночасно означає наявність бажання досягти злочинних наслідків. Та обставина, що ці наслідки в формальному складі злочину «опинилися» за межами складу жодним чином не змінює змісту вини суб'єкта. Модифікується у формальному складі злочину порівняно з матеріальним складом лише форма вина, а не її зміст [6, с. 38].

Таким чином, відповідно до вказаної позиції у кримінальних правопорушеннях з формальним складом, через специфіку їх побудови, можлива лише умисна форма вини. Дане твердження хоча і не є постулатом у науці кримінального права, проте розглядається в якості найбільш авторитетного та обґрунтованого.

Що ж до іншого аспекту дискусії про зміст вини у формальних складах злочину, а саме: виду умислу, зазначають В. Куц та О. Бондаренко, для злочинів з формальним складом характерною є вина у виді прямого умислу. Але не тому, що суб'єкт не має психічного ставлення до наслідків діяння. Навпаки, саме наявність такого ставлення до наслідків визначає зміст ставлення до діяння. До речі, саме тому законодавча формула умислу є універсальною і не потребує змін та «уточнень» [6, с. 39].

Думається, враховуючи зміст розділу V Загальної частини закону про кримінальну відповідальність, а також доводи науковців, позиція відповідно до якої суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень з формальним складом характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий, є цілком обґрунтованою.

Водночас варто зауважити, що твердження про те, що розголошення державної таємниці відноситься до числа злочинів з формальним складом є доволі дискусійним. Зокрема, як зазначає В.І. Антипов, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони розголошення державної таємниці є наявність суспільно небезпечного наслідку – сприйняття сторонньою особою відомостей, що становлять державну таємницю, незалежно від того – усвідомлює ця особа секретність отриманої інформації (наприклад, коли на документі є гриф «Особливо таємно») чи вважає її не секретною, відкритою (наприклад, коли особу ознайомили з технічними характеристиками гармати) [7, с. 837]. Відтак, вказане кримінальне правопорушення відноситься до числа злочинів із матеріальним складом.

Думається, відповідні аргументи є доволі переконливими, тому ми підтримуємо позицію, відповідно до якої розголошення державної таємниці відноситься до числа кримінальних правопорушень з матеріальним складом. Даний факт, у свою чергу, дозволяє припустити, що суб'єктивна сторона цього злочину не обов'язково повинна виражатися виною виключно у формі умислу (вид умислу – прямий).

На думку авторів підручника «Кримінальне право України: Особлива частина» (за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація), суб'єктивна сторона кримінального правопорушення у вигляді розголошення державної таємниці – це будь-яка форма вини: як умисел (прямий і непрямий), так і необережність (самовпевненість і недбалість) [8, с. 384].

Майже у кожній роботі, присвяченій аналізу складу злочину, передбаченого ст. 328 КК, можна зустріти або аналогічну позицію, або ж вказівку на той факт, що суб'єктивна сторона розголошення державної таємниці виражається виною у формі умислу чи необережності (без вказівки на вид відповідної форми вини). При цьому цікавим є той факт, що у більшості таких праць науковці одночасно наполягають на тому, що розголошення державної таємниці відноситься до числа кримінальних правопорушень з формальним складом, що, тим самим, створює протиріччя з домінуючою в науці кримінального права думкою щодо форми та виду вини у злочинах та кримінальних проступках, які мають відповідну конструкцію.

Для того, що підтвердити одну з перелічених позицій щодо форми вини у кримінальних правопорушеннях у вигляді розголошення державної таємниці, звернемося до матеріалів судової практики. Проаналізувавши вироки за ст. 328, що викладені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, нами виявлено ряд випадків, коли суб'єкт кримінального правопорушення вчинив даний акт делінквентної поведінки умисно (з прямим або непрямим умислом). Зокрема, яскравим прикладом умисного розголошення державної таємниці слугує ситуація, описана у вирокі Рівненського міського суду Рівненської області від 06.06.2017 по справі № 569/5912/17, в якому зазначається наступне: «У кінці серпня на початку вересня 2016 року ОСОБА_5, перебуваючи у м. Рівне, достовірно знаючи про наявність між об'єктами зазначеного СКП та його кумом ОСОБА_6 дружніх та ділових стосунків, повністю усвідомлюючи негативні наслідки свого злочинного задуму щодо розголошення державної таємниці (*курсив наш – прим.*), однак незважаючи на їх настання, повідомив останнього під час бесіди про факт проведення співробітниками УСБУ в Рівненській області оперативно-розшукових заходів стосовно об'єктів даної СКП із зазначенням їх ідентифікаційних ознак...» [9].

Таким чином, ОСОБА_5 усвідомлював факт того, що в результаті повідомлення сторонній особі вказаних вище відомостей, що становлять державну таємницю, він, тим самим, вчинить суспільно небезпечне діяння у виді розголошення державної таємниці, передбачав суспільно небезпечні наслідки (таємниця стане відомою сторонній особі) та бажав їх настання. Відтак, суб'єктивна сторона даного складу кримінального правопорушення характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Як зазначалося вище, більшість вітчизняних вчених сходяться на думці про те, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення у виді розголошення державної таємниці може характеризуватись і виною у формі необережності (у виді кримінально протиправної само-

впевненості або кримінально протиправною недбалості) [7, с. 838-839].

Теоретичне припущення про можливість розголошення державної таємниці з необережності знаходить своє підтвердження і на практиці. Яскравим прикладом розголошення державної таємниці з необережності також слугують події, вказані у вирокі Вінницького міського суду Вінницької області від 18.09.2015 р. по справі № 127/19700/15-к, в якому зазначається, що у судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_4 свою вину у вчиненні інкримінованого йому злочину визнавав повністю та пояснив, що він працював водієм - фельд'єгером Вінницького ОВСЗ та 19.03.2015 року отримав як завжди пакет з документами, який йому необхідно було відвезти до ОДПШ м. Могилів-Подільська. Прибувши на місце він зайшов до канцелярії та віддав пакет секретарю, у якого запитав чи є у неї допуск до державної таємниці, але не переконавшись у цьому, не перевіривши її документи передав їй пакет, який вона розпакувала та ознайомила із змістом, що призвело до розголошення таємниці [10].

У даному випадку ОСОБА_4 відповідно до своїх посадових обов'язків повинна була перевірити необхідні дозволи, перш ніж передати інформацію, що становить державну таємницю. Втім, винний, не передбачаючи можливості настання суспільно небезпечних наслідків у виді розголошення державної таємниці, хоча повинен був та мав це зробити, передав пакет з таємною інформацією особі, яка не мала відповідного допуску та доступу до такої інформації. Очевидно, що суб'єктивна сторона даного складу кримінального правопорушення характеризується виною у формі необережності, вид необережності – кримінально протиправна недбалість.

Додамо, що вказаний вище випадок (коли суб'єктивна сторона розголошення державної таємниці характеризується виною у формі необережності) не є поодиноким (наприклад, схожа історія описана у вирокі Шевченківського районного суду м. Києва від 26.10.2022 р. по справі № 761/17067/22 [11]).

Таким чином, результати аналізу позицій вітчизняних вчених та матеріалів судових рішень за ст. 328 КК України дозволяють зробити висновок про те, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення у виді розголошення державної таємниці характеризується виною у формі умислу (вид умислу може бути як прямим, так і непрямим) або необережності (необережність може виражатись у виді кримінально протиправної самовпевненості чи кримінально протиправної недбалості).

Перспективним напрямком подальших наукових пошуків вважаємо дослідження об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 328 КК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.07.2023).
2. Шаблістий В.В. Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 109–115.
3. Юнін О.С., Шевченко С.І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України. *Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph*. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 823-846. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/322/8792/18393-1> (дата звернення: 20.06.2023).
4. Шаблістий В.В. Лебідь, рак та щука у кримінальному праві України або відношення законодавця та правозахисника до суб'єктивної сторони складу злочину. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 13 лист. 2015 року*. Одеса: ОДУВС, 2015. С. 183-184.
5. Усов Д.С. Прямий умисел як форма вини розголошення державної таємниці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. № 20. Ч. 1. Т. 4. С. 85-87.
6. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36-40.
7. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
8. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
9. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 06.06.2017 по справі № 569/5912/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67083607> (дата звернення: 09.07.2023).
10. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 18.09.2015 р. по справі № 127/19700/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/50803207> (дата звернення: 09.07.2023).
11. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 26.10.2022 р. по справі № 761/17067/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107391773> (дата звернення: 09.07.2023).